Invalidiliiton asiantuntijalausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveydenhuollon valvonnasta sekä eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 299/2022 vp)

Invalidiliitto on fyysisesti vammaisten ja toimintaesteisten ihmisten valtakunnallinen vaikuttamisen ja palvelutoiminnan monialajärjestö. Liitto edistää ja kehittää fyysisesti vammaisten ja toimintaesteisten henkilöiden mahdollisuuksia osallistua, liikkua ja elää täysipainoista elämää. Invalidiliitossa on lähes 26 000 henkilöjäsentä ja 143 jäsenyhdistystä.

Invalidiliitto keskittyy asiantuntijalausunnossaan 2 §:ssä esitettyyn soveltamisalan rajoitukseen, jonka perusteella lakia ei sovellettaisi vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987) 8 d §:n 2 momentin 1 kohdassa tarkoitettuun henkilökohtaisen avustajan työnantajana toimivaan vammaiseen henkilöön. Pidämme rajausta ristiriitaisena suhteessa sosiaalihuollon asiakkaiden oikeuteen saada yhdenvertaisesti turvallisia vammaispalveluita päivittäistoimiin. Esitys vaarantaa ja asettaa eriarvoiseen asemaan työnantajina toimivien vaikeimmin vammaisten henkilökohtaisen avun käyttäjien turvallisuuden ja altistaisi monella eri tapaa rikoksille ja sen uhalle suhteessa muihin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita käyttäviin asiakkaisiin.

Hallituksen esityksen 2 §:n 3 momentissa esitetään, että lain soveltamisalan ulkopuolelle rajautuisi vammaispalvelulain 8 c §:n henkilökohtainen apu. Vammaisjärjestöt mukaan lukien Invalidiliitto esittivät luonnosvaiheessa rajauksen poistamista sekä julkisen että yksityisen palveluntuottajan tuottamalta henkilökohtaisen avun palvelulta. Hallituksen esityksestä on poistettu rajaus koskien yksityisen palveluntuottajan tuottamaa henkilökohtaista apua. Esityksessä on kuitenkin edelleen säilytetty rajaus työnantajamallilla toteutettavassa henkilökohtaisessa avussa ja tämä rajaus tulee poistaa.

Perustelut

Invalidiliitto ei pidä perusteltuna huomioon ottaen esitetyn lain tavoitteet, että se kohtelisi eri tavoin henkilökohtaisen avun asiakkaita.

Riippuvuus toisen henkilön avusta lisää avun tarvitsijan riskiä joutua hyväksikäytetyksi, laiminlyönnin tai rikoksen uhriksi. Tämä ilmenee useista eri lähteistä. Esimerkiksi THL on julkaisuissaan tuonut esille, että avustamiseen liittyvä fyysinen kontakti ja läheisyys lisäävät väkivallan ja hyväksikäytön riskiä. Vammainen henkilö on usein riippuvainen avun antajasta, mikä saattaa lisätä myös henkistä riippuvuutta väkivallan tekijään.

Erityisesti on huomioitava henkilökohtaisen avun luonne, joka pääsääntöisesti tapahtuu yksintyöskentelyllä ilman ulkopuolista työyhteisöä ja siihen tyypillisesti sidoksissa olevaan sosiaaliseen kontrollimekanismiin. Vammainen työnantaja toimii useimmiten

yksin oman työntekijänsä eli henkilökohtaisen avustajan kanssa. Valvira on tuonut esille yksintyöskentelyn riskit asiakasturvallisuudelle, minkä on katsottu lisäävän asiakkaan riskiä laiminlyönneille ja kaltoinkohtelulle. Tyypillisiä tällaisia rikoksia ovat riski joutua anastusrikosten, seksuaalirikosten, pahoinpitelyn, kavalluksen, petoksen uhriksi. Myös Poliisiammattikorkeakoulun “Viharikokset ja niiden käsittely rikosprosessissa” -selvityksestä (2021) ilmenee, että vammaisiin ihmisiin kohdistuvien viharikosepäilyjen määrä on kaksinkertaistunut.

Valvontaviranomaisilta tulleiden tietojen perusteella henkilökohtaisen avun työntekijöiksi hakeutuu myös sellaisia sote-alan ammattilaisia, joita on poistettu JulkiTerhikistä ja Suosikista esimerkiksi tilanteissa, joissa työn kuvaan on ilmoitettu työtehtäviin liittyviä tehtäviä kuten lääkkeiden jakelu / anto ja ammattiluvan menettäminen on johtunut em. työtehtävissä tehdyistä rikkeistä. Tiedossamme on myös varallisuus- ja seksuaalirikoksia, jotka ovat kohdistuneet henkilökohtaista apua käyttäviin vaikeavammaisiin asiakkaisiin näiden avustajien toimesta. Mikäli sote-alan ammattilainen, kuten esimerkiksi lähihoitaja, työskentelee asumisyksikössä, valvontaviranomaiset voivat puuttua tätä kautta epäkohtiin. Kun asumisyksikkösidonnaisuus lakkaa esim. rikkeistä johtuvan irtisanomisen vuoksi, niin lähihoitajaa ei valvo kukaan henkilökohtaisena avustajana työnantajamallin kautta tuotettuna sosiaalipalveluna.

Oikeus tarkastaa rikosrekisteriote ehkäisisi henkilökohtaisesta avusta riippuvaisten vammaisten työnantajien joutumista rikosten uhreiksi

Rikosrekisterin tarkastamisella pystytään osaltaan ennalta ehkäisemään rikoksia hyvin sensitiivisissä ja iholle menevissä henkilökohtaisen avun palveluissa. Nyt säädettävän valvontalain on koskettava myös näitä tilanteita.

Ongelmia lisää myös alalla vallitseva merkittävä työvoiman saatavuuspula, joka uhkaa palvelujärjestelmän toimivuutta. Samalla tulisi huomioida, että tilanteet, joissa on kyse yksittäisen vaikeavammaisen ihmisen henkilökohtaisen avun järjestämisestä työnantajamallilla ja jossa vaikeavammainen on yksityinen henkilö, tulisi työnantajan oikeuteen tarkistaa työntekijän rikosrekisteriote ratkaista muussa yhteydessä, samalla tavoin kuin siitä on tällä hetkellä säädetty Laissa lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä.

Tiukentuvat edellytykset muualla sotesektorilla samoilla työmarkkinoilla samasta työvoimapotentiaalista kilpailtaessa voivat heijastua niin myös siihen, että henkilöt, jotka eivät ole valmiita esittämään rikosrekisteriotteita, ohjautuvat henkilökohtaisen avun työnhakijoiksi. Tästä on jo olemassa viitteitä. Ongelmat työnantajamallilla järjestettävässä henkilökohtaisessa avussa ovat samankaltaiset niin yksityisillä ja kuin julkisilla palveluntuottajilla. Samanaikaisesti tässä mallissa katkeamattoman henkilökohtaisen avun saaminen on vielä haavoittuvampaa, kun taustalla ei ole palvelutuotannolle ominaista puskuria. Toivomme asian vakavaa huomioimista, jotta rikosrekisteriote olisi mahdollista tarkistaa myös muissa tilanteissa kuin vain niissä,

joissa kyse on oikeudesta tarkistaa lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä rikosrekisteriote.

Pykäläehdotus

Invalidiliitto esittää seuraavaa pykälämuutosta, jotteivat henkilökohtaisesta avusta riippuvaiset vaikeavammaiset joudu eri asemaan ja rikoksille riskialttiiksi palvelun tuottamistavan valinnan takia.

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon valvonnasta

1 luku Yleiset säännökset

2 §:n 3 momentti

Soveltamisalan rajoitukset

Tätä lakia ei sovelleta palveluntuottajan tuottaessa sosiaalihuoltolain (1301/2014) 14 §:n 1 momentin 14 kohdassa tarkoitettuja palveluja, omaishoidon tuesta annetussa laissa (937/2005) tarkoitettuun omaishoitoon eikä perhehoitolain (263/2015) mukaiseen toimeksiantosopimuksella tarkoitettuun perhehoitoon. Tätä lakia sovelletaan kuitenkin vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987) 8 d §:n 2 momentin 1 kohdassa tarkoitettuun henkilökohtaisen avustajan työnantajana toimivaan vammaiseen henkilöön siltä osin, kun kyse on oikeudesta tarkistaa työntekijöiden rikosrekisteriote iäkkäiden ja vammaisten henkilöiden sosiaali- ja terveyspalveluissa siten, kuin 28 § säädetään.

Helsingissä 12.12.2022

Invalidiliitto ry

Janne Juvakka
toimitusjohtaja

Laura Andersson
yhteiskuntasuhdejohtaja

Lisätietoa: lakimies Elina Nieminen (elina.nieminen@invalidiliitto.fi, +358447650663)